

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

ЛІСОВЕНКО АННА ФЕДОРІВНА

УДК: 159.923+616.89-008.444.7+159.942

**ІНДИВІДУАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ
ПОЧУТТЯ ЗАЗДРОЩІВ**

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор психологічних наук, професор
Саннікова Ольга Павлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», завідувач кафедри загальної та диференціальної психології.

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Титаренко Тетяна Михайлівна,
Інститут соціальної та політичної психології
НАПН України, завідувач лабораторії
соціальної психології особистості;

кандидат психологічних наук, доцент
Бикова Світлана Валентинівна,
Одеська державна академія будівництва
та архітектури, доцент кафедри філософії,
політології, психології та права.

Захист дисертації відбудеться «30» червня 2018 р. о 9.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «29» травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство переживає стрімкі соціально-економічні та духовно-культурні перетворення, які впливають на внутрішній світ кожної людини, на міжособистісні стосунки в цілому, супроводжуються підвищеним рівнем стресів та заздрісної ворожості. Соціальне розшарування, зниження рівня життя та соціальна незахищеність значної частини населення ставить перед психологічною наукою завдання системного вивчення явищ психіки реальної «живої людини», з її життєвими кризами, негативними емоціями, пристрасними бажаннями та нереалізованими матеріальними і духовними потребами. Постійна демонстрація засобами масової інформації ідеалізованого чужого життя породжує заздрість у спостерігачів внаслідок частого порівняння себе з недосяжними об'єктами ідеалізації. Мас-медіа диктує людям, що їм слід хотіти і досягати, нав'язуючи непомірні бажання та, часом, хибні цінності. А, головне, що у гонитві за матеріальними благами вислизають з уваги внутрішні потреби і бажання Душі. Це призводить до постійного невдоволення, роздратування, смутку, заздрості.

Актуальність роботи зумовлена не тільки особливостями, що відбуваються у сучасному суспільстві, а й необхідністю розробки теоретико-методологічних засад вивчення схильності до переживання заздрості, її структури, чинників, функцій, потенційних ресурсів, а також властивостей особистості, що супроводжують і спричиняють заздрісність. Дослідницький інтерес загострюється також запитам практиці щодо форм консультативної, психотерапевтичної роботи, спрямованої як на психокорекцію заздрісності у міжособистісній взаємодії, так і на розвиток усвідомлення, самоконтролю, саморегуляції переживання почуття заздрості.

Перші погляди на феноменологію і прояви заздрості можна знайти в працях філософів періоду античності (Платон, Аристотель) та Нового часу (Ф. Бекон, Р. Декарт, Б. Спіноза). Феномен заздрості згадується у теоріях розвитку особистості різних напрямків психології: гуманістичного (Е. Фромм), психоаналізу (З. Фрейд), індивідуальної психології (А. Адлер), аналітичної (К. Юнг), соціокультурної (К. Хорні) та екзистенційної (В. Франкл) психології тощо. Заздрість досліджувалась у психотерапевтичному (Ю.М. Орлов), соціально-психологічному (С.Д. Максименко, Т.М. Титаренко, Г. Шоек) контексті. Емпіричні дослідження отримали розвиток лише в останні десятиліття завдяки роботам соціально-психологічного напрямку (Л.С. Архангельська, Т.В. Бескова, Н.В. Горшеніна, В.О. Лабунська, К.К. Муздибаєв, А.В. Пилішина, Р.М. Шаміонов та ін.).

Залежно від наукових підходів дослідників заздрість розглядалася як: емоційне переживання (Ф.Ю. Василюк, К.К. Муздибаєв, О.П. Саннікова); пристрась (П. Куттер, Ю.В. Щербатих); неприязне, вороже ставлення (Т.В. Бескова, В.О. Лабунська, А.В. Пилішина, Р.М. Шаміонов); агресивне прагнення (А. Адлер, М. Кляйн); особлива форма тривоги (К. Хорні, А. Ребер); особлива форма фрустрації (Л.С. Архангельська, І.Б. Котова, Е. Фромм); захисна реакція (А.Д. Розенблатт, Н.В. Дмитрієва); прояв мотивації досягнення (С.Ю. Головін, С.Д. Максименко, О.Є. Соколова, М.Г. Ярошевський); прояв

нездорового перфекціонізму (О.Т. Соколова) і нарцисизму (М. Кляйн, Х. Кохут); прояв неповноцінності (А. Адлер, У. Лукан) та незрілості особистості (О.Р. Бондаренко, Т.М. Титаренко, Ю.В. Щербатих) тощо.

Слід відмітити дефіцит психологічних досліджень, спрямованих на емпіричне вивчення схильності до заздрощів як стійкої властивості особистості, її структури, компонентів, різнорівневих показників, психологічної специфіки і своєрідності індивідуальних проявів заздрісності. Отже, актуальність предмету дослідження, недостатня теоретична розробленість цієї проблематики та її практичне значення зумовили вибір теми дисертаційної роботи – «Індивідуально-психологічні особливості переживання почуття заздрощів».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано згідно з тематикою науково-дослідної роботи кафедри загальної та диференціальної психології «Особистісне зростання психолога, педагога на етапі професійного навчання: диференціально-психологічний аналіз» (номер держреєстрації №0114U000016), що входить до тематичного плану Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». Тему дисертації затверджено Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (протокол № 8 від 27 березня 2014 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 5 від 27 червня 2014 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити заздрісність як системну властивість особистості та виявити її індивідуально-психологічні особливості.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання:**

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми переживання почуття заздрощів як психічного стану, і як властивості – стійкої схильності особистості до цих переживань (заздрісності), встановити смисловий та психологічний зміст феномена, розробити системну модель структури заздрісності з позицій континуально-ієрархічного підходу, експлікувати та описати компонентний склад її показників; визначити гіпотетичні чинники та властивості особистості, що супроводжують прояви переживання заздрощів.

2. Розробити дослідницьку програму емпіричного дослідження; створити оригінальний психодіагностичний інструментарій для діагностики різнорівневих показників заздрісності та здійснити добір адекватних меті та завданням психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення гіпотетично пов'язаних із заздрісністю властивостей особистості.

3. Виявити характер співвідношення показників заздрісності з властивостями особистості, що супроводжують її прояви.

4. Дослідити індивідуально-психологічні особливості осіб, схильних до переживання заздрощів за певним типом.

5. Вивчити прояви заздрісності особистостей, котрі різняться за емоційною диспозицією.

Об'єкт дослідження – переживання почуття заздрощів особистістю.

Предмет дослідження – індивідуально-психологічні особливості схильності особистості до переживання почуття заздрощів (заздрісності).

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: принцип системно-структурного підходу до розуміння особистості (Б.Г. Ананьєв, В.А. Ганзен, О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, В.М. Мерлін, К.К. Платонов, С.Л. Рубінштейн, О.П. Саннікова, О.Я. Чебикін та ін.); єдності свідомості та діяльності (О.М. Леонт'єв, В.А. Петровський, С.Л. Рубінштейн); принцип детермінізму (Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Б.Ф. Ломов, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, Б.М. Теплов, Т.М. Титаренко, Б.М. Ткаченко та ін.), принцип континуально-ієрархічного підходу до вивчення структури особистості (О.П. Саннікова); теорії емоцій і емоційної регуляції діяльності (В.К. Вілюнас, Т.С. Кириленко, Е.Л. Носенко, О.Я. Чебикін); теорія емоційності (В.Д. Небиліцин, А.Ю. Ольшаннікова, І.В. Пацявічус, І.В. Переверзева, О.П. Саннікова та ін.); наукові уявлення про переживання емоцій та почуттів (Ф.Ю. Василюк, К.Є. Ізард, Є.П. Ільїн, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн, В. Щербатих); положення про культурно-історичну, соціально-психологічну природу заздрощів (К.К. Муздибаєв, Г. Шоек); положення про місце настанов особистості у регуляції її взаємодії із світом (О.Г. Асмолов, Д.М. Узнадзе, В.О. Ядов); теорії розвитку особистості (А. Адлер, М. Кляйн, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, З. Фрейд, К. Хорні, К.Г. Юнг); теорії розвитку самосвідомості (О.Г. Асмолов, О.О. Бодальов, О.Г. Шмельов); положення про впевненість у собі (А. Лазарус, В.Г. Ромек); методологія організації психологічного теоретико-емпіричного дослідження (А. Анастасі, Л.Ф. Бурлачук, К.М. Гуревич, К. Купер та ін.).

Методи дослідження. У науковій роботі використано систему методів дослідження, що включає: теоретичні (системний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та інтерпретація літературних джерел і теоретичних підходів з обраної проблематики, що наявні у психології та суміжних науках); емпіричні методи (спостереження, опитування, метод контент-аналізу анкет-самозвітів, тестування, експертні оцінки); математико-статистичні методи. Для обробки емпіричних даних застосовувався метод кількісного (кореляційний, факторний аналіз, порівняння середніх значень за t-критерієм Ст'юдента, – з використанням комп'ютерної програми статистичної обробки даних SPSS 17.0 for Windows) та якісного аналізу (контент-аналіз самозвітів, метод «асів» і «профілів»).

Методичне забезпечення психодіагностичного дослідження здійснювалося за допомогою трьох груп методик, які містять:

а) психодіагностичний інструментарій, спрямований на діагностику заздрісності – оригінальні методики, що створені у співавторстві з науковим керівником: «Диференціальна діагностика схильності особистості до заздрощів» (ДІЗА) та «Соціальні настанови особистості відносно заздрощів», діагностична процедура «Шкала самооцінки показників заздрісності»;

б) методики, що вивчають властивості особистості, гіпотетично пов'язані з заздрісністю: тест «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф; «Тест впевненості у собі» В.Г. Ромека; тест «Діагностика ворожості» за шкалою Кука-

Медлей; опитувальник «Способи опановуючої поведінки» (СОП) Р. Лазаруса та С. Фолькмана; «Фрайбургський особистісний опитувальник» (FPI); «16-PF особистісний опитувальник» Р. Кеттелла; тест «Нарцисичні риси особистості» О.О. Шамшикової, Н.М. Клепікової; «Тест оцінки нарцисизму» Ф.-В. Денеке, Б. Хільгеншток; «Методика діагностики ірраціональних установок» А. Елліса; «Багатовимірна шкала перфекціонізму» Хьюїтта-Флетта;

в) методики, що діагностують емоційну сферу особистості: «Чотирьохмодальнісний тест-опитувальник емоційності» О.П. Саннікової; методика «Емоційний інтелект» Н. Холла; «Тест на стрес і депресію. 8-факторний особистісний опитувальник Ч.Д. Спілбергера».

Емпіричне дослідження проводилось протягом трьох (2014-2016) років, до якого було залучено 763 особи – студенти та слухачі Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського у віці від 20 до 45 років (на різних етапах емпіричного дослідження).

Наукова новизна результатів проведеного дослідження:

- *вперше* обґрунтовано розуміння схильності особистості до заздрощів (заздрісності) як складної багаторівневої властивості особистості, яка виявляється у постійному порівнянні себе з іншими людьми (чи уявним «еталоном») не на свою користь, що супроводжується суб'єктивним відчуттям зниження самоцінності, переживанням пристрасного бажання заволодіти перевагами об'єкту порівняння при неможливості їх отримання; у контексті континуально-ієрархічного підходу експліковано та описано *формально-динамічні* складові заздрості (легкість виникнення, широта розповсюдження, інтенсивність проявів, глибина переживання, стійкість заздрощів); *якісні* (емоційний, когнітивний, поведінковий, контрольнорегулятивний показники заздрощів); *змістово-особистісні* (мотиваційний показник) та *соціально-імперативні* (установчий показник як проекція соціального середовища на особистісну заздрісність); теоретично обґрунтовані та емпірично виокремлені типи схильності особистості до заздрощів та з'ясовано психологічні характеристики осіб, які різняться за емоційним, когнітивним, поведінковим та контрольнорегулятивним типом переживання заздрощів; доведено, що відмінності за емоційністю виявляються в індивідуально-психологічних особливостях заздрісності;

- *розширено та доповнено* уявлення про властивості особистості, що по-різному аранжують переживання заздрощів, до яких належать: емоційний інтелект, впевненість у собі, психологічне благополуччя, стрес, ворожість, перфекціонізм, нарцисизм, ірраціональні установки та широкий спектр рис особистості; доповнено знання про емоційність як чинника заздрісності, про формоутворювальну функцію стосовно структури заздрісності та її індивідуально-психологічних особливостей;

- *дістало подальшого розвитку* знання про психологічну сутність схильності до переживання почуття заздрощів (заздрісності), розширено зміст зазначеного феномена у контексті його взаємозв'язків з широким спектром властивостей особистості.

Практичне значення результатів проведеного дослідження полягає у виборі та обґрунтуванні системи методів і методик, спрямованих на діагностику показників схильності до переживання почуття заздрощів та рис особистості, взаємопов'язаних з нею. Створено (у співавторстві) комплекс оригінальних методик, що спрямовані на вивчення показників заздрисності («Соціальні настанови особистості відносно заздрощів»; «Шкала самооцінки показників заздрисності»; «Диференціальна діагностика схильності особистості до заздрощів»). Результати апробації цих методик засвідчують можливість їх використання в наукових і практичних цілях. Проведено стандартизацію україномовної та російськомовної версій оригінальної методики ДІЗА, що засвідчує її достатньо високу надійність і валідність.

Результати дослідження були впроваджені у навчальний процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка впровадження № 103 від 11.01.2016 р.), Чорноморського національного університету імені Петра Могили (довідка впровадження № 03/237 від 16.03.2017 р.), Військової академії (м. Одеса) (довідка впровадження № 285 від 27.05.2016 р.), Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (довідка впровадження № 3128/01 від 29.12.2016 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, що були виконані у співавторстві. Автором узагальнено стан проблеми, систематизовано теоретичні дані, що пояснюють структуру схильності до переживання почуття заздрощів, обґрунтовано та описано теоретичний конструкт оригінальних методик (рівневу структуру заздрисності та її показники); здійснено постановку проміжних дослідницьких завдань на усіх етапах створення та апробації методики; зібрано емпіричні дані, проведено математико-статистичну обробку, інтерпретацію та обговорення отриманих результатів.

Апробація результатів дисертації. Матеріали й результати дослідження висвітлювалися і обговорювалися на: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології» (Одеса, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції «Prawa dziecka realizacja w rodzinie i społeczeństwo» (Стальова Воля, Польща, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції «Science and education a new dimension» (Будапешт, 2015, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблема особистості у сучасній психології: теорія, методологія, практика» (Одеса, 2014, 2015); III Міжнародному Конгресі «Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі» (Одеса, 2017); III Всеукраїнському психологічному конгресі з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі» (Київ, 2014); науково-практичній конференції «Проблеми сучасної психології особистості» (Одеса, 2014, 2015, 2016); на щорічних аспірантських семінарах Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського (2014-2017).

Публікації. Основні результати досліджень за обраною тематикою висвітлено у 17 публікаціях: 9 статей, котрі опубліковано у наукових фахових виданнях України, 2 статті, що надруковані у іноземному науковому

періодичному виданні, 1 авторське свідоцтво, 5 статей у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, та списку використаних джерел, що налічує 232 найменування, з яких 17 іноземною мовою. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок, основний зміст викладено на 179 сторінках. Робота містить 12 рисунків, 30 таблиць та 7 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, що вивчається, доцільність її наукового дослідження; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження; надано перелік використаних методів та психодіагностичних методик; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; надані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій за темою дисертації; наведено дані щодо обсягу та структури роботи.

У **першому розділі** *«Теоретико-методологічні засади дослідження індивідуально-психологічних особливостей переживання почуття заздрощів»* здійснено теоретико-методологічний аналіз літературно-наукових джерел, що характеризують історичні витoki феномену «заздрість»; окреслено семантико-міфологічний та релігійно-філософський «портрет» заздрості; проведено аналіз психоаналітичних та психологічних підходів і напрямків дослідження проблеми схильності особистості до переживання почуття заздрощів; теоретично уточнено поняття заздрості як психічної реакції, стану та стійкої властивості особистості – заздрісності; встановлено функції та потенційні ресурси заздрощів, розроблено системну модель структури заздрісності з позицій континуально-ієрархічного підходу; експліковано та описано покомпонентний склад показників, що становлять структуру цього феномену; визначено гіпотетичні чинники та властивості особистості, що супроводжують прояви переживання почуття заздрощів.

Перші погляди на феноменологію і прояви заздрості можна знайти у найдавніших міфологічних та релігійних текстах людства. У соціально-філософському контексті заздрість розглядається як глобальне, універсальне, загальнолюдське явище, що при надмірному прояві породжує особистісні та суспільні деструкції (Р. Декарт, Ф. Бекон, І. Кант, Б. Спіноза, С. К'єркегор, А. Шопенгауер, М. Шелер, Ф. Ніцше).

Феномен заздрості так чи інакше згадується у теоріях розвитку особистості різних напрямків психології: класичного (З. Фрейд, М. Кляйн, О. Кернберг) та гуманістичного (Е. Фромм) психоаналізу, індивідуальної психології (А. Адлер), аналітичної психології (К. Юнг), соціокультурної теорії (К. Хорні) та екзистенційної (В. Франкл) психології тощо.

Заздрість також досліджувалась у психотерапевтичному (Ю.М. Орлов, П. Куттер), соціально-психологічному (Г. Шоєк) та історичному (А.Ю. Согомонов) контексті. Емпіричні дослідження отримали розвиток лише в останні десятиліття завдяки роботам соціально-психологічного напрямку

(Л.С. Архангельська, Т.В. Бескова, В.О. Лабунська, К.К. Муздибаєв, А.В. Пилішина, Р.М. Шаміонов та ін.).

Спільним у розумінні заздрості є визначення її як неприємної емоції, почуття, негативного ставлення, що проектується на себе, і на іншу особу, котра у порівнянні із суб'єктом заздрості володіє певними перевагами, можливостями, або знаходиться в більш сприятливому становищі (соціальному, психологічному, фізичному, матеріальному).

На основі аналізу літератури виокремлено три напрями розгляду означеної проблеми: за першим напрямом заздрість трактується як *бажання або потреба*: «палке» бажання досягти того, що є в іншого, надмірне прагнення до рівності та справедливості, жадання переваги, суперництва, змагання. За другим напрямом заздрість розглядається як *агресивне переживання*: злісне почуття гніву, обурення, неприязні, ворожості, ненависті, до того, хто має певні переваги. Відповідно до третього напрямку заздрість трактується у зв'язку з *депресивними проявами*, такими як: засмучення від фрустрації потреб, незадоволеність, розчарування, досада за чужим успіхом і добром.

Заздрості «позначають» певні нереалізовані потреби і важкодоступні актуальні цінності. Водночас, переживання заздрості виконує функцію первинного опредмечування («впізнавання») потреб (матеріальних, соціальних і духовних); функцію залучення людей до актуальних суспільних цінностей, оскільки останні постають критеріями соціальної ієрархії; функцію знаходження свого «Я»-ідеального і прагнення до досконалості; функцію захисту «Я»-концепції на шляху до самоактуалізації у соціумі.

Теоретично встановлено, що переживання почуття заздрості, залежно від тривалості, може розглядатися як миттєва психічна реакція на заздрісногенну ситуацію (суб'єктивна інтерпретація зовнішніх та внутрішніх умов, котрі спонукають особистість до заздрості), і як актуальний «транзитний» стан, котрий триває певний час, і як усталена (надситуативна) властивість особистості «схильність до переживання почуття заздрості» – заздрісність.

Узагальнення відомостей про заздрісність дає підґрунтя визначати її як складну багаторівневу властивість особистості, психологічна сутність якої полягає у постійному порівнянні себе з іншими людьми (чи уявним «еталоном») не на свою користь, у суб'єктивному відчутті зниження самоцінності, пристрасному бажанні заволодіти перевагами об'єкту порівняння, або переживанні неможливості отримати чи набути бажане, що супроводжується специфічними проявами.

На рис. 1 презентовано багаторівневу структурну схему заздрісності, що створена на засадах континуально-ієрархічного підходу.

На основі аналізу літератури експліковано та описано покомпонентний склад ознак схильності особистості до переживання почуття заздрості. Виокремлено формально-динамічний рівень (відбиває динаміку, перебіг ознак), якісний (відбиває сутність цього феномена), змістово-особистісний (віддзеркалює мотиваційно-потребову сферу) та соціально-імперативний рівень (характеризує проєкції соціального середовища, інститутів соціалізації, культури на особистість) схильності до заздрості.

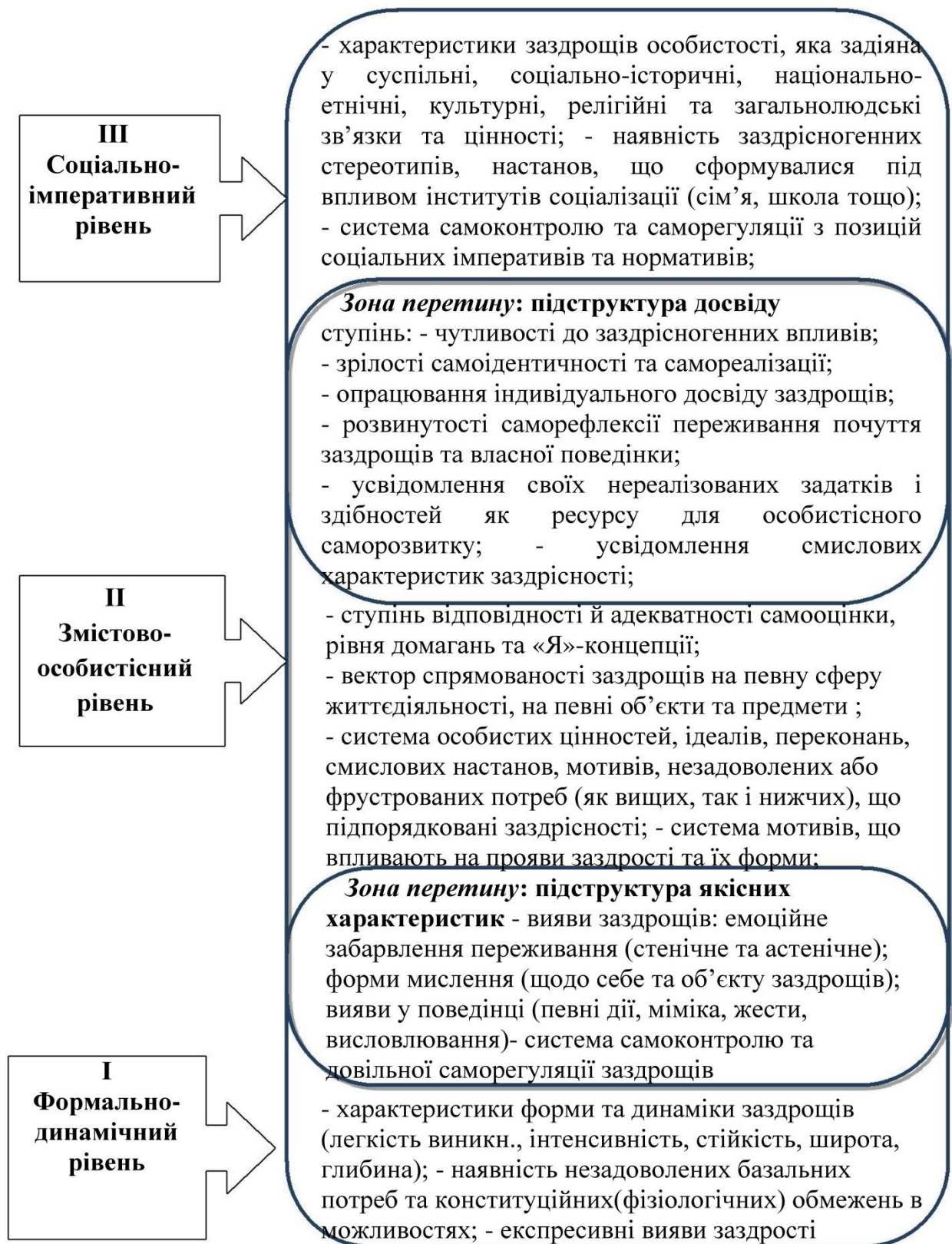

Рис. 1 Структурна схема схильності до переживання заздрощів (заздрісності)

У результаті теоретичного аналізу властивостей особистості, що супроводжують переживання почуття заздрощів і деякою мірою постають її чинниками встановлено, що заздрісність пов'язують із ворожістю, (В.О. Лабунська, Р.М. Шаміонов, Т.В. Бескова, А.В. Пилішина); агресивністю (А. Адлер, М. Кляйн); почуттям досади (О.В.Золотухіна-Аболіна); тривожністю

(К. Хорні, А. Ребер); фрустрованістю (Е. Фромм, Л.С. Архангельська, І.Б Котова); вмотивованістю на досягнення (М.Г. Ярошевський, С.Ю. Головін, О.Є. Соколова, С.Д. Максименко); перфекціонізмом (О.Т. Соколова) і нарцисизмом (З. Фрейд, М. Кляйн, Г. Розенфельд); комплексом неповноцінності (А. Адлер, К. Муздибаєв, У. Лукан) тощо.

Теоретичні здобутки цього розділу стали орієнтиром при підборі комплексу психодіагностичних методик для дослідження широкого спектру властивостей особистості, що супроводжують і спричиняють заздрісність.

У **другому розділі** «Емпіричне дослідження індивідуально-психологічних особливостей переживання заздрісців та його чинників» викладено програму та етапи емпіричного дослідження; обґрунтовано репрезентативну вибірку; емпірично уточнено зміст показників схильності до переживання заздрісців відповідно до її теоретичної структури. Визначено систему психодіагностичних методів, методик і дослідницьких процедур, спрямованих на діагностику показників заздрісності та широкого кола гіпотетично пов'язаних з нею властивостей особистості. Надано результати стандартизації та апробації комплексу оригінальних методик, що діагностують показники формально-динамічного, якісного, змістового та соціально-імперативного рівнів структури заздрісності. Пошук психодіагностичного інструментарію, спрямованого на виявлення схильності особистості до переживання почуття заздрісців дозволяє констатувати, що наявні методики не діагностують показники заздрісності у тому комплексі, що наданий у багаторівневій структурі заздрісності.

На основі теоретичного аналізу феномену заздрісців, уявлення про метахарактеристики індивідуальності та даних власних попередніх емпіричних досліджень (контент-аналізу анкет і творів-самозвітів) уточнено склад та психологічний зміст експлікованих показників заздрісності кожного рівня. Відповідно до вимог психометрики розроблено (у співавторстві) комплекс психодіагностичних методик дослідження заздрісців особистості. Вибірка стандартизації російськомовного тест-опитувальника охоплювала 200 студентів старших курсів університету Ушинського. Вибірка стандартизації україномовного опитувальника охоплювала 227 осіб і проводилась на базі Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Результати апробації оригінальної методики свідчать про можливість її застосування як у наукових, так і у практичних цілях.

Здійснено добір комплексу адекватного меті та завданням дослідження психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення кола властивостей особистості, котрі гіпотетично пов'язані зі схильністю до заздрісців. Методики спрямовані на дослідження властивостей особистості, що мають першорядне значення для процесу соціальної адаптації й регуляції поведінки: показників емоційності, емоційного інтелекту, впевненості у собі, психологічного благополуччя, депресії, ірраціональних установок, перфекціонізму, нарцисизму та факторних властивостей особистості тощо.

У **третьому розділі** «Результати емпіричного дослідження заздрісності у просторі широкого спектру рис особистості та їх обговорення» надано результати диференціально-психологічного аналізу заздрісності, що

спрямований на пошук індивідуально-психологічних особливостей осіб, котрі відрізняються за типом схильності до переживання заздрощів. Презентовано результати дослідження взаємозв'язків між показниками заздрісності та спектром властивостей особистості, що супроводжують і, певним чином, зумовлюють специфіку її проявів. Наведено та проаналізовано результати угруповання показників, що вивчаються методом факторного аналізу. Викладено та проаналізовано результати якісного аналізу (метод «асів», «профілів»): вивчено психологічні особливості осіб з мономодальним типом заздрісності (домінування емоційного, когнітивного, поведінкового або контрольно-регулятивного компонента), вивчено індивідуально-психологічні особливості заздрісності осіб, котрі різняться за емоційною диспозицією (домінування однієї із модальностей: «радість» «гнів» «страх», «печаль»).

Результати проведеного кореляційного аналізу показали наявність значимих (переважно на 1% рівні) додатних зв'язків між показниками заздрісності та усіма показниками перфекціонізму, стресу, дистресу, цинізму, ворожості, агресії, копінг-стратегіями («конфронтація», «дистанціювання» та «втеча-уникання»). Встановлено додатні значимі взаємозв'язки показників переживання заздрощів з емоційною лабільністю, депресивністю, невротичністю, роздратованістю, сором'язливістю, агресивністю, тривожністю, підозрілістю, більшістю показників нарцисичної регуляції та нарцисичними рисами особистості. Встановлено від'ємні, з високим рівнем значущості, взаємозв'язки показників заздрісності з усіма показниками психологічного благополуччя (емоційно позитивна оцінка себе і життя, самоприйняття, керування середовищем, відкритість у контактах, спрямованість на особистісне зростання, наявність цілей та осмисленість у житті); емоційного інтелекту (управління своїми емоціями, самомотивація, емпатія тощо); впевненості в собі, соціальної сміливості, ініціативи, раціональних установок; шкалами FPI (товариськість, врівноваженість, екстраверсія, маскулінність), факторами 16-PF (сила «Я», самоконтроль, сміливість) та емоційною модальністю «радість».

Факторний аналіз простору показників, що презентують взаємопов'язані із заздрісністю риси особистості, дозволив згрупувати їх значну кількість у п'ятифакторну модель, що є адекватною за своїм психологічним змістом та включає найхарактерніші ознаки заздрісності. Модель містить такі біполярні фактори: I «тривожна агресивність – емоційно врівноважений самоконтроль», II «позитивне самоприйняття – самозвинувачення», III «екстраверсія – емоційна вразливість», IV «нарцисичний перфекціонізм – відсутність ірраціональних настанов», V «базисний потенціал надії – безсиле «Я».

При аналізі співвідношення якісних показників заздрісності з факторами особистості за Р. Кеттеллом встановлено, що на 1% рівні значущості загальна схильність до переживання заздрощів (ZZag) взаємопов'язана із такими факторами як: QII+ (тривожність), C- (слабкість «Я»), O+ (гіпотимія), Q4+ (фрустрованість), Q3- (імпульсивність), H- (боязкість), L+ (підозрілість), Q2- (залежність від групи), M- (практичність), QI- (інтроверсія); на 5% рівні показник ZZag пов'язаний із фактором QIV- (конформність). Це свідчить про те, що при збільшенні рівня прояву означених властивостей особистості зростає

загальна схильність до заздрощів, а при їх зменшенні та за вираження протилежної пари у цих факторах, заздрісність зменшується і зникає.

Виявлено мономодальні типи заздрісності особистості (якісно-кількісне поєднання її показників). Із застосуванням методу «асів» виділено групи осіб з високим рівнем схильності до емоційного (ZEm max, n=33), когнітивного (ZKg max, n=35), поведінкового (ZPv max, n=32) та контрольно-регулятивного (ZKR max, n=35) типу переживання почуття заздрощів.

На рис. 2 зображені профілі факторів особистості (за Р. Кеттеллом) у досліджуваних з різними типами схильності до переживання почуття заздрощів. На вісі абсцис позначені фактори, на вісі ординат – ступінь їх вираження в стенах. Середня лінія ряду проходить через точку 5,5 стенив.

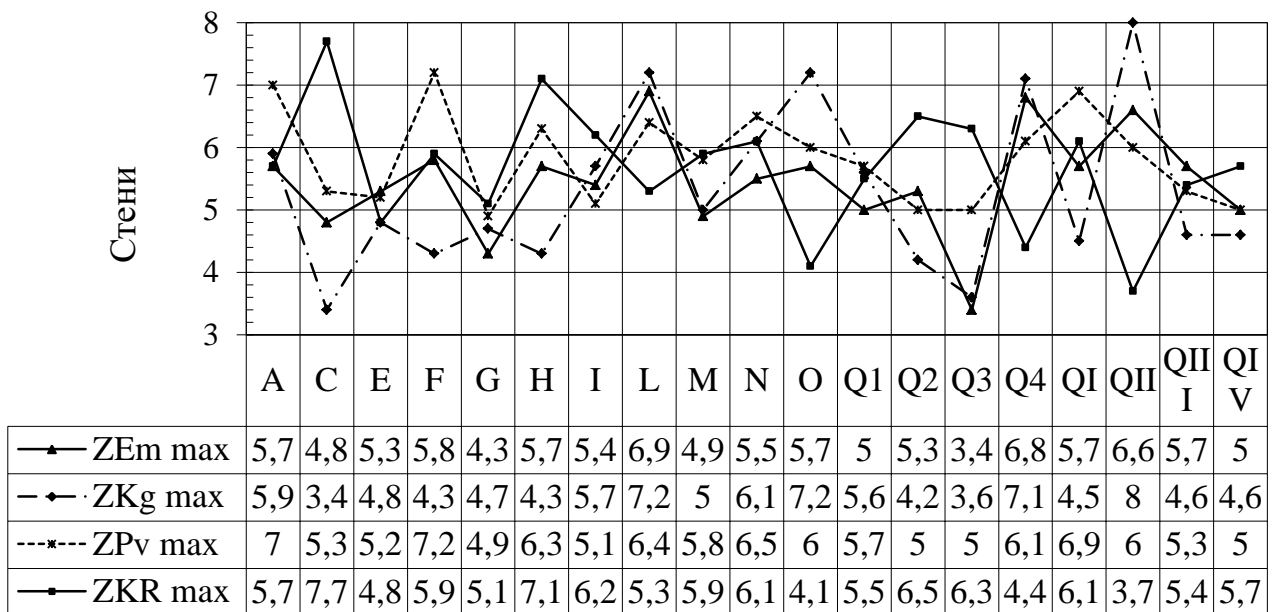

Рис. 2. Фактори особистості (за методикою 16-PF Кеттелла) груп осіб, що розрізняються за типом схильності до переживання заздрощів.

При аналізі профілів факторів особистості за Р. Кеттеллом встановлено, що особистості зі схильністю до переживання заздрощів за *емоційним типом* (гр. ZEm max) характеризуються: необміркованістю емоційних реакцій, імпульсивністю, низькою самодисципліною, слідуванню швидкоплинним бажанням (низький самоконтроль, Q3-); недовірливістю, гордівливістю, дратівливістю, вимогливістю до оточуючих, схильністю до ревнощів, суперництва та конкуренції (підозрілість, L+); фрустрованістю, підвищеною мотивацією й активністю незважаючи на стомлюваність, нетерплячістю, нетерпимістю до критики (напруженість, Q4+); схильністю до непостійності під впливом обставин, неорганізованістю, невідповідальністю (слабкість «Над-Я», G-); незадоволеністю, стурбованістю, невизначеними пошуками, які переходять у непродуктивне збудження, певним рівнем невротизації (тривожність, QII+).

Особистостям, схильним до переживання заздрощів за *когнітивним типом* (гр. ZKg max) властиві: внутрішній неспокій, наявність негативних переживань щодо себе і в соціальній взаємодії, низька стресостійкість (тривожність, QII+); невміння виражати почуття в соціально прийнятній формі,

уникнення вимог дійсності, низька толерантність до фрустрацій, відчуття безпорадності і безсилля (слабкість «Я», С-); зниження саморегуляції, неорганізованість, слабка адаптивність (низький самоконтроль, Q3-); низька енергійність, схильність докоряти себе, недооцінювати свої можливості та здібності, депресивні тенденції (відчуття провини, O+); внутрішнє напруження, недовірливість, дратівливість, упередженість, схильність до ревнощів (підозрілість, L+); фрустрованість, вимотаність з переважанням зниженого настрою, нетерпимість, неконтрольована чутливість (напруженість, Q4+).

Групі осіб зі схильністю до переживання почуття заздрощів за *поведінковим типом* (гр. ZPv max) притаманні: динамічність, ентузіазм, життєрадісність, оптимізм, комунікабельність, енергійність, гнучкість, легковажність (безпечність, F+); експресивність, яскравість емоційних проявів, відкритість, гнучкість, адаптивність, товариськість (афектотімія, A+); переважний інтерес до зовнішніх подій, а не до внутрішніх переживань (екстраверсія, Q1+); дипломатичність, розсудливість, честолюбність, тактовність, соціальна досвідченість, схильність до інтриг та макіавеллізму (проникливість, N+); обережність стосовно людей, егоцентричність, схильність перекладати відповідальність за помилки на оточуючих, виражати власну думку і не піддаватися обману (підозрілість, L+).

Групі осіб зі схильністю до переживання заздрощів за *контрольно-регулятивним типом* (гр. ZKR max) властиві: стійкість і адекватність «Я», емоційна витриманість, працездатність, вміння управляти ситуацією та власним стресом (сила «Я», С+); пристосованість, внутрішній спокій або переживання позитивного характеру, здатність контролювати емоції та поведінку (емоційна стабільність, Q11-); соціальна сміливість, виважена ризикованість, активність, підприємливість, товариськість, спонтанність (сміливість, H+); енергійність та життєрадісність, добродушність, впевненість в собі, несхильність «опускати руки» у разі невдач (гіпертимія, O-); орієнтація на власні рішення, сили та дії, задоволення собою, самостійність, винахідливість, схильність допомагати іншим, незалежність від групової думки і підтримки (самодостатність, Q2+).

Якісний аналіз усіх результатів емпіричного дослідження за комплексом психодіагностичних методик, спрямованим на вивчення широкого спектру рис особистості, що супроводжують прояви заздрощів, дозволив описати психологічні характеристики представників виділених типів заздрисності:

- представники *групи ZEm max* відрізняються: зниженням емоційної саморегуляції; дефіцитом позитивних стосунків, незадоволеністю собою і своїм оточенням, ворожістю і агресивністю, прагненням до соціального контролю і домінування над іншими; схильністю до звинувачень, претензій, «конфронтації»; емоційною нестійкістю, невротичністю, роздратованістю, низьким самоконтролем, підозрілістю, напруженістю, слабкістю «Над-Я», тривожністю; нарцисичною люттю, втратою контролю емоцій і спонукань, низьким самоусвідомленням, іпохондрією, незначним «Я», дефіцитом емпатії, поглиненістю фантазіями, потребою в постійній увазі і захопленні; фрустраційною нетолерантністю, ірраціональними установками на «повинність» інших, надвимогливість до них, катастрофізація проблем;

- *групи осіб ZKg max* властиві: занижена самооцінка, відчуття безпорадності, нездатності реалізувати свої потреби, зниження самомотивації, складність вираження своїх емоцій назовні; соціальна тривожність, вразливість, схильність до дистресу, песимізму, апатії, зневіри, цинізму, знецінення себе та інших; схильність уникати конкуренції і суперництва, сором'язливість, занижена товариськість, емоційна нестійкість, депресивність, інтроверсія, тривожність, знижений самоконтроль, схильність до самозвинувачення, підозрілість, напруженість; слабкість «Я» із загостреною нарцисичною регуляцією уявлень про себе, жага похвал і підтвердження, зниження емпатії, соціальна ізоляція; ірраціональність мислення, нетолерантність до фрустрацій, оціночна установка, соціально приписаний перфекціонізм;

- *групи осіб ZPv max* притаманні: заклопотаність очікуваннями й оцінками оточуючих, орієнтація на чужі цінності та думку значущих людей у прийнятті рішень; схильність шукати соціальну підтримку та здатність до виявлення емпатії, прагнення розвиватися і вчитися новому, особистісний прогрес з плином часу; схильність до суперництва з метою довести своє лідерство і спроможність, спроби дієвого перетворення свого життя відповідно до свого «ідеалу»; дратівливість, емоційна лабільність, екстраверсія, спонтанна агресивність, безпечність, афектотімія, проникливість, підозрілість; підвищена заклопотаність питаннями самоповаги, очікування особливого ставлення, поглиненість фантазіями, віра у власну унікальність, маніпуляції в міжособистісних стосунках, надвимогливість до себе, загальний перфекціонізм;

- *група осіб ZKR max* характеризується: балансом між суспільними та власними інтересами, емоційно позитивною оцінкою себе та життя в цілому, здатністю домагатися бажаного і керувати середовищем, вмінням управляти емоціями на основі інтелектуальних процесів, долати власні пристрасті на основі внутрішньої мотивації, самодисципліни, сили волі, наполегливості; вони соціально сміливі, впевнені в собі, стресостійкі, допитливі в отриманні нових знань; доброзичливі, несхильні до засудження, заподіяння шкоди іншим людям, до відкритої чи прихованої ворожди; схильні до позитивної переоцінки та самоконтролю, врівноважені, відповідальні, емоційно стійкі, життєрадісні, самодостатні, терплячі, толерантні, мають почуття обов'язку, раціональні; несхильні до категоричних оцінок і суджень, надмірних вимог до інших.

Для вивчення індивідуально-психологічних характеристик заздрісності в осіб, котрі різняться за емоційною диспозицією, за допомогою методу «асів» з основної вибірки обстежених було виділено чотири групи осіб із мономодальним типом емоційності, тобто з домінуванням однієї модальності: «радість» (R), «гнів» (Gn), «страх» (St) або «печаль» (Sum).

У результаті цього, в групу обстежених з емоційною диспозицією R увійшли 34 особи, в групу Gn – 20 осіб, групу St – 16 осіб, та групу Sum – 38 осіб. На рис 3 презентовано профілі показників заздрісності виявлених груп. При аналізі профілів показників схильності до заздрощів та її проявів у осіб, котрі розрізняються за емоційною диспозицією встановлено, що для представників *групи R* (домінування емоцій паттерну «радість») характерні: гарний настрій, почуття позитивного захоплення, контроль та саморегуляція

заздрощів (ZZag-); відсутність зовнішніх проявів заздрості в поведінкових реакціях, у висловлюваннях, діях та вчинках (ZPv-); емоційна стійкість, відсутність тривожності, роздратування, невдоволення, образи (ZEm-); мислинневий спокій щодо порівняння себе з іншими (ZKg-).

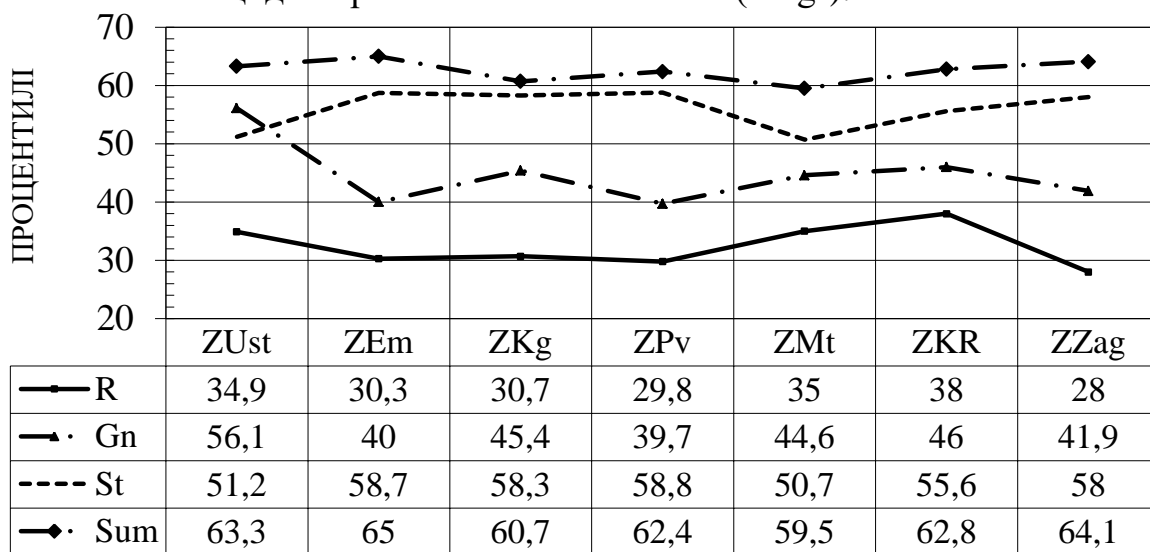

Рис. 3. Профілі показників схильності до переживання заздрощів у осіб з мономодальними типами емоційності.

Примітка: показники заздрісності: ZUst – установчий, ZEm – емоційний, ZKg – когнітивний, ZPv – поведінковий, ZMt – мотиваційний, ZKR – контрольно-регулятивний, ZZag – загальний показник.

Представникам групи *Gn* (домінування емоцій паттерну «гнів») притаманні: готовність до активного захисту своєї «цінності», боротьби за справедливість, відстоювання свого «Я» і своїх позицій у заздрісногенних ситуаціях (ситуаціях, що «зачіпають» самоцінність); конкурентоспроможність, віра у можливість змінити своє положення на краще. Хоча їм і властива первинна емоція «гнів» та супутні їй роздратування, злість, лють, ненависть, що спрямовані на того, хто домігся більшого, але вони долають емоційні сплески. Заздрість цих осіб виявляється в негативному ставленні до об'єкта заздрощів, активною, наступально-агресивною взаємодією з ним (ZPv-, ZEm-, ZZag-).

Представникам групи *St* (домінування емоцій паттерну «страх») властиві: яскраві експресивно-поведінкові прояви заздрощів; напружена, знервована, метушлива поведінка; наявність конкретних дій для досягнення того, чому вони заздрять (ZPv+); емоційна нестійкість, невротизоване захоплення перевагами об'єкту порівняння, страх падіння власного статусу, страх неприйняття значущими людьми, тривожність (ZEm+); наявність думок, міркувань, які заглиблюють переживання заздрощів, – думки про свою «плохість», «нижчість», «гіршість», про свою невідповідність вимогам значущих осіб, незахищеність від соціального знецінення та відкидання (ZKg+).

Представникам групи осіб, з емоційною диспозицією *Sum* (емоцій паттерну «печаль») притаманні: пасивна тривожність, відчуття невдоволення, смуток, печаль, зневіра, досада, розчарування, відчуття нереалізованості своїх потреб, почуття своєї незначущості та малоцінності; відчуття нездоланої

несправедливості; злість, гнів та агресія не знаходять відкритого прояву, або спрямовані на себе («самоїдство»); їм властиве ігнорування і знецінення об'єкта заздрощів та його переваг, уникання, відсторонення й пошук внутрішньої і зовнішньої «зони комфорту»; чутливість до впливів середовища, схильність засвоювати соціальні цінності, мотивації масової культури, щоб бути оціненим, прийнятим колом значущих осіб і суспільством (ZEm+, ZZag+, ZUst+).

Таким чином, спираючись на результати власного дослідження та положення психології стосовно емоційності, котра системотвірною впливає на формування різних рівнів розвитку особистості, задає межі й діапазон власних реакцій індивіда на навколишню дійсність, можна стверджувати, що емоційність як характеристика індивідуальності закономірно впливає як на специфіку реагування і ставлення до об'єкту заздрощів, на частоту заздрісних переживань, вибір способів виходу із заздрісних ситуацій, так і на рівень та структуру схильності особистості до заздрощів.

Результати цього теоретико-емпіричного дослідження дозволяють оприяти властивості особистості, що найбільше супроводжують, деякою мірою спричиняють та підтримують заздрісність (тривожність, емоційна лабільність, фрустрованість, гіпотимія, депресивність, сором'язливість, емоційна диспозиція «печаль», роздратованість, нарцисична лють та загострена нарцисична регуляція самоповаги); а також ті властивості особистості, що виконують функцію запобігання появи заздрощів та сприяють їх подоланню (емоційно позитивна оцінка себе, сила «Я», відкритість у контактах, раціональність мислення, цілі в житті, самоприйняття, маскуліність, керування середовищем, високий самоконтроль, особистісне зростання тощо).

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота присвячена теоретичному обґрунтуванню феномена переживання заздрощів та схильності до неї; експлікації та опису структурних ознак формально-динамічного та якісного рівнів заздрісності у контексті континуально-ієрархічного підходу; вивченню індивідуально-психологічних особливостей заздрісності, що відбиваються у проявах спектру закономірно пов'язаних з нею властивостей особистості. У цілому, результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки:

1. Заздрісність розглядається як складна багаторівнева властивість особистості, психологічна сутність якої полягає у постійному порівнянні себе з іншими людьми (чи уявним «еталоном») не на свою користь, у суб'єктивному відчутті зниження самоцінності, пристрасному бажанні заволодіти перевагами об'єкту порівняння (позбавити його цих переваг) при переживанні неможливості отримати бажане.

2. Теоретично виявлено й емпірично досліджено психологічні компоненти схильності особистості до переживання почуття заздрощів (заздрісності) у контексті континуально-ієрархічного підходу. Формально-динамічний рівень відбиває динаміку і перебіг ознак, презентований такими показниками, як: легкість виникнення, широта розповсюдження заздрісності, інтенсивність проявів, глибина переживання, стійкість заздрощів; якісний

рівень відбиває сутність даного феномена і містить такі показники, як: емоційний, когнітивний, поведінковий, контрольно-регулятивний; змістово-особистісний рівень віддзеркалює мотиваційно-потребову сферу (мотиваційний компонент) та соціально-імперативний рівень, що відбиває проєкції соціального середовища, інститутів соціалізації, масової культури, презентований установчим компонентом заздрісності.

3. Уточнено психологічний зміст теоретично експлікованих якісних показників заздрісності на основі контент-аналізу анкет-самозвітів. Відповідно до багаторівневої структури заздрісності та вимог психометрики розроблено (у співавторстві) комплекс оригінальних психодіагностичних методик, що спрямовані на вивчення показників заздрісності («Соціальні настанови особистості відносно заздрісності»; «Шкала самооцінки показників заздрісності»; «Диференціальна діагностика схильності особистості до заздрісності»). Проведено стандартизацію та психометричну перевірку україномовної та російськомовної версій оригінальної методики ДІЗА, що засвідчує її достатньо високу надійність і валідність. Результати апробації цих методик засвідчують можливість їх використання в наукових і практичних цілях. Здійснено добір адекватного меті та завданням дослідження психодіагностичного інструментарію, спрямованого на вивчення широкого спектру рис особистості, гіпотетично пов'язаних із заздрісністю.

4. Емпірично доведено наявність додатних зв'язків заздрісності з дефіцитом емоційного інтелекту, невпевненістю в собі, психологічним неблагополуччям, стресом, агресією, депресією, ворожістю, активізацією певних копінг-стратегій, перфекціонізмом, нарцисичною регуляцією, нарцисичними рисами, ірраціональними установками, факторами особистості тощо. Виявлено наявність від'ємних зв'язків заздрісності з емоційно позитивною оцінкою себе, позитивними стосунками, самоприйняттям, керуванням середовищем, автономією, відкритістю у контактах, управлінням своїми емоціями, самомотивацією, емоційною обізнаністю, емпатією, впевненістю в собі, соціальною сміливістю, фрустраційною толерантністю, товариськістю, врівноваженістю, емоційною диспозицією «радість» тощо. Можна припустити, що розвиток саме цих рис особистості сприятиме ефективному запобіганню проявів заздрісності та її опануванню.

5. Методом факторного аналізу виокремлено п'ять біполярних факторів, що віддзеркалюють найвагоміші ознаки і приховані закономірності проведеного дослідження заздрісності: фактор I «тривожна агресивність – емоційно врівноважений самоконтроль»; фактор II «позитивне самоприйняття – депресивне самозвинувачення»; фактор III «екстраверсія – емоційна вразливість»; фактор IV «нарцисичний перфекціонізм – відсутність ірраціональних настанов»; фактор V «базисний потенціал надії – безсиле «Я».

5. Виокремлено (методом «асів») чотири чисельно наповнені групи осіб з домінуванням одного з якісних показників заздрісності: емоційним, когнітивним, поведінковим, контрольно-регулятивним. З'ясовано зміст психологічних портретів осіб, схильних до переживання заздрісності за означеними типами. Встановлено, що осіб зі схильністю до переживання

почуття заздрощів за емоційним типом відрізняє домінування емоційних реакцій, що виникають при порівнянні себе з іншими, що виявляється у: зниженні рівня емоційної обізнаності, активізації ворожості, агресивної недружелюбності, незадоволеності собою і своїм оточенням, невмінні управляти своїми реакціями, емоціями та бажаннями тощо. Виявлено, що осіб зі схильністю до переживання заздрощів за когнітивним типом відрізняє зосередження інтелектуальної активності на думках, судженнях, міркуваннях, котрі виникають при порівнянні себе (або свого майна) з іншими і відображають розумову інтерпретацію заздрісногенної ситуації. Доведено, що особам зі схильністю до переживання заздрощів за поведінковим типом притаманні зовнішні її прояви, що виявляються у експресії (виразі обличчя, голосі), висловлюваннях, діях, поведінці, вчинках тощо. Їх заздрощі спрямовані на дієве перетворення свого життя на таке ж, як у об'єкта заздрощів. Доведено, що особистості зі схильністю до переживання заздрощів за контрольно-регулятивним типом характеризуються здатністю дотримуватися балансу між суспільними та власними інтересами, емоційно позитивною оцінкою себе та життя в цілому, здатністю домагатися бажаного і керувати середовищем.

6. Виокремлено чотири групи осіб з мономодальним типом емоційності. Досліджено специфіку заздрісності, що притаманна особам із емоційною диспозицією «радість», «гнів», «страх», «печаль». Доведено, що емоційність як стійка риса особистості впливає на появу, протікання, динаміку, специфічні прояви заздрісності. Встановлено, що індивідуально-психологічні особливості заздрісності (специфіка якісно-кількісного поєднання її показників) спричинені емоційністю. Підтверджено, що індивідуальні відмінності за емоційністю характеризуються унікальним поєднанням елементів всього компонентного складу властивостей особистості, ступенем їх інтегрованості, репертуарною різноманітністю можливих проявів, зокрема, проявів переживання заздрощів.

Результати роботи не вичерпують усіх питань проблематики заздрощів. Перспективою подальших досліджень є вивчення заздрісності з компонентами, що презентують інші рівні її структури та у розробці психокорекційних програм відповідно до індивідуальної специфіки заздрісності.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Лісовенко А.Ф. Особливості емоційного інтелекту осіб, схильних до заздрощів / А.Ф. Лісовенко // Наука і освіта. – Одеса, 2014. - №11. – С. 107-112.
2. Лісовенко А.Ф. Особливості самоставлення осіб, схильних до переживання заздрості / А.Ф. Лісовенко // Науковий вісник ПНПУ імені К.Д. Ушинського.– Одеса, 2014. – № 5-6. – С. 175-183.
3. Лісовенко А.Ф. Впевненість у собі осіб з різною схильністю до заздрості / А.Ф. Лісовенко // Наука і освіта.– Одеса, 2014. – №2. – С. 32-37.
4. Лісовенко А.Ф. Ірраціональні установки заздрісних особистостей / А.Ф. Лісовенко // Наука і освіта. – Одеса, 2015. – №10. – С. 167-172.
5. Лісовенко А.Ф. Заздрісність та нарцисизм / А.Ф. Лісовенко // Наука і освіта. – Одеса, 2016. – №2-3. – С.83-90.

6. Лісовенко А.Ф. Факторна структура особистостей, схильних до заздрості різного ступеню / А.Ф. Лісовенко // Проблеми сучасної психології. – Запоріжжя: ЗНУ, 2016. – №1 (9) – С. 54-60.

7. Лісовенко А.Ф. Риси та властивості особистостей, схильних і несхильних до заздрощів / А.Ф. Лісовенко // Зб. наук. праць Національної академії державної прикордонної служби України, Серія: психологічні науки. – Хмельницький: вид-во НАДПСУ, 2016. – №2(4). – С.152-167.

8. Лісовенко А.Ф. Психологічне благополуччя особистостей схильних та не схильних до заздрощів / А.Ф. Лісовенко // Науковий вісник Херсонського державного університету: збірник наукових праць. Серія «Психологічні науки». – Херсон, 2016. – В.2, Т.1 – С. 85-90.

9. Lisoenko A.F. Envy and perfectionism: the interrelationship of the concepts / A.F. Lisoenko // Наука і освіта. – Одеса, 2017. – № 1. – С. 67-71.

Статті у наукових виданнях іноземних держав:

10. Лісовенко А.Ф. Уявлення студентів про феномен «заздрість» / О.П. Саннікова, А.Ф. Лісовенко // Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology, III (29). – Issue: 57, 2015. – P. 72-75.

11. Lisoenko A.F. Patterns of traits within personalities, prone to envy of different degree / A.F. Lisoenko // Science and education a new dimension. Pedagogy and Psychology, IV (47). – Issue: 101, 2016. – P. 63-67.

Публікації в інших наукових виданнях:

12. Лісовенко А.Ф. Взаємозв'язок показників заздрісності і ворожості особистості / А.Ф. Лісовенко // Зб. мат.-лів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 29 квітня 2014 р.) / ПНПУ імені К.Д. Ушинського – Вип. 5. – С. 16-23.

13. Лісовенко А.Ф. Заздрість і способи опановуючої поведінки / А.Ф. Лісовенко: матеріали III Всеукраїнського конгресу з міжнародною участю «Особистість у сучасному світі». – К.: «Інформаційно-аналітичне агентство», 2014. – С. 571-574.

14. Лісовенко А.Ф. Імпульсивність як чинник схильності до заздрощів особистості / А.Ф. Лісовенко // Збірник наукових праць [«Проблеми сучасної психології особистості»] (14 травня 2015 р.) – Одеса, 2015. – С. 9-16.

15. Лісовенко А.Ф. Відчуття самоцінності у особистостей, схильних до заздрості / А.Ф. Лісовенко // Зб. матеріалів наук.-практ. конф. молодих учених та студентів [«Проблеми сучасної психології особистості»], (Одеса, 20 травня 2016) / ПНПУ імені К.Д. Ушинського. Одеса, 2016. – Вип. 7. – С. 105-113.

16. Лісовенко А.Ф. Схильність до заздрощів та перфекціонізм студентів / А.Ф. Лісовенко // Матеріали III Міжнародного Конгресу [«Глобальні виклики педагогічної освіти в університетському просторі»] (Одеса, 18-21 травня 2017) / ПНПУ імені К.Д. Ушинського. – Одеса: «Гельветика», 2017. – С. 468-469.

Авторські свідоцтва:

17. А. с. Науково-методичний твір «Комплекс психодіагностичних методик дослідження заздрощів особистості: «Методика «Соціальні настанови особистості відносно заздрощів»; «Процедура «Шкала самооцінки показників заздрісності»; «Тест-опитувальник «Диференціальна діагностика схильності

особистості до заздрощів (ДІЗА)» / О.П. Саннікова, А.Ф. Лісовенко. – № 67445; заяв. 29.06.2016; реєстрац. 26.08.2016. – 96 с.

АНОТАЦІЇ

Лісовенко А.Ф. Індивідуально-психологічні особливості переживання почуття заздрощів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2018.

У дисертаційній роботі викладено результати дослідження індивідуально-психологічних особливостей заздрісності (схильності до переживання почуття заздрощів), що визначається як складна багаторівнева властивість особистості, яка виявляється у постійному порівнянні себе з іншими людьми (чи уявним «еталоном») не на свою користь, що супроводжується суб'єктивним відчуттям зниження самоцінності, переживанням пристрасного бажання заволодіти перевагами об'єкту порівняння при неможливості їх отримання. У контексті континуально-ієрархічного підходу експліковано та описано формально-динамічні, якісні, змістово-особистісні та соціально-імперативні складові заздрісності. Створено (у співавторстві) комплекс оригінальних методик, що спрямовані на вивчення показників заздрісності. Емпірично визначено взаємозв'язки заздрісності з вадами емоційного інтелекту, невпевненістю в собі, психологічним неблагополуччям, стресом, агресією та депресією, ворожістю, активізацією копінг-стратегій, перфекціонізмом, нарцисизмом, ірраціональними установками, факторною структурою особистості. Теоретично обґрунтовані й емпірично виокремлені типи схильності особистості до заздрощів та з'ясовано психологічні характеристики осіб, які різняться за емоційним, когнітивним, поведінковим і контролью-регулятивним типом переживання заздрощів. Доведено, що відмінності за емоційністю виявляються в індивідуально-психологічних особливостях заздрісності.

Ключові слова: заздрість, схильність до переживання почуття заздрощів, заздрісність особистості, індивідуально-психологічні особливості заздрісності.

Лісовенко А.Ф. Индивидуально-психологические особенности переживания чувства зависти. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.01 – общая психология, история психологии. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2018.

В диссертационной работе изложены результаты исследования индивидуально-психологических особенностей завистливости (склонности к переживанию чувства зависти), что определяется как сложное многоуровневое свойство личности, которое проявляется в постоянном сравнении себя с другими людьми (или воображаемым «эталом») не в свою пользу, сопровождающееся субъективным ощущением снижения самооценности,

переживанием страстного желания завладеть преимуществами объекта сравнения при невозможности их получения. В контексте континуально-иерархического подхода эксплицировано и описано формально-динамические, качественные, содержательно-личностные и социально-императивные составляющие завистливости. Создано (в соавторстве) комплекс оригинальных методик, направленных на изучение показателей завистливости. Эмпирически определены взаимосвязи завистливости с недостатками эмоционального интеллекта, неуверенностью в себе, психологическим неблагополучием, стрессом, агрессией и депрессией, враждебностью, активизацией определенных копинг-стратегий, перфекционизмом, нарциссизмом, иррациональными установками, факторной структурой личности. Теоретически обоснованы и эмпирически выделены типы склонности личности к зависти и выяснены психологические характеристики лиц, которые различаются по эмоциональному, когнитивному, поведенческому и контрольно-регулятивному типу переживания зависти. Доказано, что различия по эмоциональности проявляются в индивидуально-психологических особенностях завистливости.

Ключевые слова: зависть, завистливость, склонность к переживанию зависти, индивидуально-психологические особенности завистливости.

Lisovenko A. F. Individual psychological peculiarities of experiencing feeling of envy. – Manuscript.

The thesis for the Psychology candidate's degree, speciality 19.00.01 – general psychology, history of psychology. – State Institution «South Ukrainian national pedagogical university after K. D. Ushynsky», Odesa, 2018.

The dissertation discloses the differential-psychological features of proneness to envy as a tendency to experiencing of envy feelings, which in this study is defined as a complex multilevel property of the individual, which is revealed in constant comparing of self with other people (or imaginary «standard») not in own favor, in subjective sense of self-depreciation, passionate desire to seize the advantages of the object of comparison when it is not possible to get or achieve wanted, accompanied by specific manifestations. In the context of the continual-hierarchical approach, the formal-dynamic components of envy are explored and described, qualitative, content-personal and social-imperative. The set of original techniques (co-authored) aimed at studying the indicators of envy. Empirically confirmed interconnections of envy with a deficit of emotional intelligence, self-doubt, psychological stress, aggression and depression, hostility, activation of certain coping strategies, perfectionism, narcissism, irrational attitudes; The content of psychological portraits of people with different types of proneness to envy is found out. Theoretically substantiated and empirically distinguished types of personality tendency to envy and psychological characteristics of individuals differing in emotional, cognitive, behavioral, controlling and regulative type of envy; it is proved, that differences in emotionality are manifested in the individual psychological features of envy.

Key words: envy, proneness to experience feeling of envy, tendency to envy, personality property, individual-psychological peculiarities of envy.